

ATATÜRK İDEOLOJİSİ

AYDIN SAYILI*

Atatürk dünyanın dikkatini ilkin Çanakkale savunmasında kendi üzerine çekmiş, adı gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında dillerde dolaşmaya başlamıştır. Çanakkale Savaşında kazandığımız büyük zafer münasebetiyle bir İngiliz resmî raporunda şu sözlere yer verilmiştir:

Büyük bir savaşta, birbirinden ayrı üç canalcı durumun her üçünde de, aynı bir komutanın, yalnız savaşın bir bölümünü değil, tümünün kaderini ve hattâ bir milletin alın yazısını bu derecede temelden etkilemiş olması misaline tarihte çok nâdir rastlanır.¹

Birinci Cihan Savaşının bitiminde Yıldırım Orduları başındaki görevi sona ererek İstanbul'a döndüğünde, İtilâf Devletleri donanmasını İstanbul'da demirlenmiş görünce, Atatürk, tepkisini, bir anda "geldikleri gibi giderler" sözleriyle dile getirmiş ve bu sözleri bir süre sonra bizzat kendisi doğru çıkarmıştır. Bu sözü Atatürk'ten başkası ne söyleyebilir ve ne de gerçekleştirebilirdi. Atatürk'süz yurdun kurtulamayacağını Atatürk'ün İstiklâl savaşındaki en yakın mesai arkadaşları çeşitli vesilelerle tekrar tekrar ifade etmişlerdir. Örneğin, Rauf Orbay, 1959'da ve 1965'te şunları söylemiştir:

"Mustafa Kemal Paşa mücadeleye atılmasaydı bu memleket kurtulamazdı. Anadolu'nun tehlikeye düşen yerlerinde, batıda, doğuda ve güneyde başlayan ve bir yurtsever düşüncenin mahsûlü olan zayıf millî karşıkoyma hareketleri Mustafa Kemal Paşa tarafından birleştirilmeseydi, her biri ayrı ayrı kolayca bastırılabilirdi. Nur içinde yatsın büyük kurtarıcı."

"Mustafa Kemal olmasaydı bu memleket böylesine bir kurtuluşa zor erişebilirdi. Ulusların müşkül zamanlarında dört gözle aradıkları ve çok defalar da bulamamak tâlihsizliğine uğradıkları "halâskâr" dediğimiz müstesnâ şahsiyetin bütün vasıflarına mâlik bir baş olarak her şeyi yapan O'dur."²

* Ord. Prof. Dr., Atatürk Kültür Merkezi Başkanı.

¹ Lord Kinross, *A Biography of Mustafa Kemal, Father of Modern Turkey*, New York 1965, s. 111.

² Selâhaddin Çiller, *Atatürk İçin Diyorlar Ki*, 1978, s. 41-42, 80.

Gerçekten, Türk ulusunu Atatürk'ün dehâsı kurtardı. Türk ulusu da Atatürk'ün dehâsını zamanında sezmiş, yurt kurtarıcısı olarak ona sarılmış, ve bunda yanılmadığını görme mutluluğuna kavuşmuştur:

“Ankara'nın taşlı yolu
Düşman sardı sağı solu,
Kurtar bizi Kemal Paşa
Kan ağlıyor Anadolu.”

sözleri bu gerçeği ne kadar güzel dile getiriyor.

Ruşen Eşref Ünaydın'ı bu münasebetle dinleyelim. O şöyle söylüyor:

“Hey Paşam. Sen bizlere ne günler gösterdin! ... O günler öylesine idi ki, her sabah uyanınca bakardık, vatan bir gün boyu daha uzamış. Bugün Uşak, Alaşehir, Salihli, bugün Nif! ...

“Bildiğimiz, yitirdiğimiz vatan bütünlüğüne doğru kanatlanmış gidiyorduk.”³

Atatürk Özgürlük Savaşlarından sonra da bir devlet adamı ve devrimci bir önder olarak olağanüstü başarılar kazanmış, bütün dünyanın takdini ve hayranlığını üzerine çekmiş, ünü doruk noktasına ulaşmıştır.

Atatürk'ü övmek, onu ululamak, onunla kıvanmak, bizim için içten duyulan bir gereksinme, bizim boynumuzun borcu. Biz ona neler borçlu değiliz ki! Bugün özgür bir millet olarak varlığımızı devam ettiriyorsak, dünya ulusları arasında saygın bir yere sahipsek, bunun için en başta Atatürk'e şükran borçluyuz. Fakat ona sonsuz saygımızı, hayranlığımızı nasıl dile getirelim? Bunun üstesinden gelmeyi nasıl başaralım? En iyisi, durumları iyi değerlendirebilen, dili güzel söz yapan düşünürlerin, yazarların, Atatürk için söylemiş olduklarına bir göz atalım. Belki bu yoldan, içten duyduğumuz bu gereksinmeyi karşılayabilir, ona olan saygı borcu duygumuzu bir dereceye kadar olsun tatmin edebiliriz.

Atatürk'e ilişkin olarak Faruk Nafiz Çamlıbel şunları söylemiştir:

“Türk tarihinin yüzyıllardan beri asık duran yüzüne ilk tebessümü işleyen, o yüzden gözyaşlarını silen ve onun gözlerine en aydınlık ufukları işaret eden kudretli el O'nun eli idi.

³ Çiller, s. 39.

“Memleketimizde doğru, yeni, güzel her şeyin tarihi hemen O’nunla başlıyor. Yarınki çocuklar babalarına hangi eserin başlangıcını sorsalar O’nun adını işitecekler.

“Biz toplum olarak da fert olarak da O’nun eseriyiz. ... Bizden çıkacak eserler de O’nundur.”⁴

Fransız başbakanı Edouard Herriot’nun Atatürk hakkındaki izlenimi şöyle:

Onda hayran olduğum iki olağanüstü nitelik var: biri alev gibi parlayan yurt sevgisi, diğeri eserine mutlak bir mantık ve birlik sağlayan nefse güven. ...Bir tek adam her şeyi tasarlamış, her şeyi gerçekleştirmiştir. Onun kazandığı ün ve saygınlığın yüceliği, eşsizliği kolayca anlaşılır. Tanıyanların hiç biri O’na “büyük devlet adamı” ünvanını vermekten kendini alıkoyamaz.⁵

Ankara Hukuk Fakültesi siyasî tarih profesörü Yusuf Akçura da Atatürk’ü şu şekilde değerlendirmiştir:

Gerçeği dolaysız görebilenler dâhîdirler, kahramandırlar. Bunlar yüzyılları aydınlatan tannısal varlıklardır ve bunlara çok seyrek rastlanır. Bunların nurundan güç kazananlar gerçeği seçerler ve gerçek yolunda ilerlemeyi bilirler. İşte biz şimdi öyle bir dehâdan nur ve güç almaktayız.⁶

Atatürk’le yaptığı görüşmeden sonra, İngiliz generali Sir Charles Townshend, kısaca, şunları söylemiştir:

Ben şimdiye kadar onbeş hükümdar ve cumhurbaşkanı ile özel ve resmî konuşmalar yaptım. Bu geceki kadar ezildiğimi hatırlamıyorum. Mustafa Kemal’de büyük bir ruh kudretinin esrarı var.⁷

Fransız yazarı René Pinon Atatürk’ün eğitici yönüne değinerek şöyle yazıyor:

Atatürk özellikle yetiştirici olarak gerçekten büyük adamdır. O, ulusunu bir intikal çağına bağlı tutmadan modern hayatın ve bilim uygarlığının akımlarına attı. İrade, zekâ, ve yaratıcılığı ile “Türk mucizesi”ni gerçekleştirdi ve ATATÜRK adına hak kazandı.⁸

⁴ Çiller, s. 35.

⁵ Çiller, s. 135-136.

⁶ Çiller, s. 73-74.

⁷ Çiller, s. 134.

⁸ Çiller, s. 123.

Atatürk konusunda biraz da ozanlarımıza kulak verelim; onların güzel denemelerinden birkaç örnek alalım:

Milyonla halkı cezb ile mihrâk olan zekâ.
İfratı, hadsi, vecdi, tezadiyla bir dehâ. ...

Bir meş'aleydi neş'esi her bezme nur olur,
Bir hârikaydı benliği bir mülkü doldurur.

Cismiyle pek güzeldi ve ruhiyle devdi o,
Bir yıldırımdı, bir mütekâsif alevdi o.

Eyyah o varlığın bize kalmış fesanesi,
Yastıkta bir ışık yeke, aslan nişanesi.

İbrahim Alâettin Gövsa

Sende de dünyalar devirenlerin
Ayakta tutmayan darbesi vardı.
Zamanı yolundan çevirenlerin
Zincire vurulmaz hür sesi vardı.

Bu arzın o aziz evlâdısın ki,
Sesinde dünyanın dâvaları var;
Her esir toprağın üzerindeki
Mazlumlar seninle bir gurur duyar.

Ne mutlu sana ki doğduğun toprak
Dünyanın en mutlu bucağı oldu;
Zaferle diktiğin alevden bayrak
Her ırkın hürriyet sancağı oldu.

Mehmet Emin Yurdakul

Yine başlarda oturmuş, yine göklerde başı,
Yıldırımlar yine bir eski silâh arkadaşı,

... ..

Toptan verilen şeyleri bir bir geri aldı.
Türkün koca tarihi bugün yoksa masaldı.

Mithat Cemal Kuntay

Gidiyor, rastgelemez bir daha tarih eşine;
 Gidiyor, onyedi milyon kişi takmış peşine;
 Gidiyor, sonsuz olan kudreti sığmaz akla;
 Gidiyor, göğsünü çepeçevre saran bayrakla.
 Gidiyor, harbin o en korkulu arslan yelesi;
 Gidiyor, sulhun ufuklarda yanan meşalesi.

Orhan Seyfi Orhon

Vuruyor kalbinin örsünde çelik sözlerini,
 Tunç akisler yapıyor memleketin her taşına.
 Nasıl aldıysa baş üstünde o şahin yerini,
 Hakkıdır kaplasa tarihi bu ses tek başına.

Faruk Nafiz Çamlıbel

Şimdi bir güneştir O, yurda ışık, can verir.
 Şimdi bir yıldırımdır, önünde düşman erir.
 Kendi tarihten eski, yaşı tarihten uzun
 Bir millet arkasından akıyor bu Oğuz'un.

Haşim Nezihi

Pirene'den, Tuna'dan, Mohaç'tan, Plevne'den
 Sakarya'ya kadar gerisingeri giden
 Müthiş mâkûs bir bahtı yenebilir ancak O,
 En haklı ihtilâlin en başında sancak O.

Behçet Kemal Çağlar

Atatürk tarihin biz Türklere olağanüstü bir hediyesidir. Atatürk'ün önderliğinde Türk milleti yeni bir ruh ve yeni bir zihniyetle tarih sahnesine çıkmış, çıkabilmiştir. Bir ulus için, bir toplum için, Atatürk gibi istisnâî bir öndere sahip olmak büyük bir şanstır. Bu yalnız bizim milletçe büyük bir uçuruma yuvarlanma durumunda bulunduğumuz bir anda Onun bizim imdadımıza koşmuş olmasından değil, aynı zamanda bize gelecek için de, gerek kişiliğinin ve gerekse düşüncelerinin birer örnek, birer esin kaynağı olmakta devam etmesi ve milletçe bütün ilerleme ve gelişme gayretlerimizde, kendimize başarı yollarını açma çabalarımızda, bize yol gösterici olarak taşıdığı büyük değer açısından bir gerçektir.

Biz, Atatürk düşüncelerini, Atatürk ilkelerini, bütün incelikleriyle, bütün ayrıntılarıyla, derinlemesine, ve, aynı zamanda, kapsamının bütün genişliği ile anlayıp kavramak ve bunlardan yararlanmak olanağına sahibiz. Atatürk, ölümünden sonra da bize yol gösterici olma rolünü sürdürüyor; kendimize bir kültür politikası, bir hayat felsefesi, bir dünya ve bir evren görüşü seçmemiz bakımından Atatürk bize çok değerli, paha biçilmez, bir ilham kaynağı olmakta devam ediyor.

Özgürlük Savaşımızda en yakın birkaç arkadaşımızdan biri iken Atatürk'ün aldığı kökten ve büyük çaplı kararlar yüzünden kendisinden ayrılmış olan Rauf Orbay, Atatürk'ün ölümünden yirmi altı yıl kadar sonra, 1964'te, şöyle diyor:

“Atatürk Türk milleti için muazzam bir millî kuvvettir. Varlığımızın en büyük manevî desteğidir.”⁹

Türkiye asırlardır Osmanlı Hanedanı tarafından idare edilmekteydi. Bu rejim mutlakiyet idaresi idi; padişahlık rejimiydi. Padişah her şeye hâkimdi. Yetkisini tanrıdan aldığı kabul ediliyordu. Üstelik, Osmanlı padişahı dünyadaki bütün müslümanların da manevî reisi, tinsel başkanı idi; Halifelik payesine de sahipti. Böylece, iktidar bir ailenin, bir sülâlenin, tekelinde bulunmakta idi.

Mondoros Mütarekesi ve Sevr Andlaşması ile Osmanlı Devleti bir kukla haline gelmiş, gücünü büsbütün yitirmişti. Osmanlı Devleti nihayet temelden çöküp yıkılmıştı. Fakat, Atatürk'ün önderliğinde, Türk milleti, ayakta ve dipdiri olduğunu, başta Osmanlı İmparatorluğunu sona erdirmiş olan o zamanki düşmanları olmak üzere, hayretler içinde kalan bir dünyaya göstermiş, bütün dünyanın hayranlığını üzerine çekmişti. Şimdi Türk milletine düşen şey yeni bir devlet kurmaktır. Atatürk sayesinde Türk ulusu bunu da Özgürlük Savaşları sırasında başarmıştı. Bu devletin temelleri, ilk aşamasıyla, gayet sağlam bir biçimde, daha Millî Mücadele sıralarında atılabilmişti. Bu devlet Osmanlı padişahına ve halifeye rağmen yurdu düşmanlardan temizlemeyi başarmış olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin kurduğu yeni devletti.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetini Türk Milletinin hakikî ve tek temsilcisi olarak daha sağlam temeller üzerinde oturtmaya sıra gelmişti. Padişahlık resmen sona erecek, yepyeni bir rejim kurulacaktı. Mesele

⁹ Çiller, s. 43.

bununla da bitmeyecekti. Tersine, Atatürk'ün kendi oluşturacağı tarihte bu sadece bir başlangıçtı. Yeni Türkiye Devletinin modern, güçlü, saygın, ve zengin bir devlete dönüşmesi, Türkiye'nin bayındır, insanların kültürlü, varlıklı ve mutlu olmaları ülkü ve amacına süratle yaklaşılmalı, bu yolda gerekli atılımlar muhakkak kısa sürede başarılmalı idi.

Fakat yurdun birçok aydını, münevver insanı için böyle bir sorun yoktu bile. Onlara göre bütün mesele zaferin kazanılması ile sona ermekteydi. Hattâ Atatürk'ün en yakın mesai arkadaşlarından bazıları bu savaş sonrası faaliyet konusunda ona ayak uyduramamışlar, bazı fikir ayrılıkları yüzünden ondan birer birer ayrılmışlardır. Oysa, İstiklâl Savaşının kazanılması Atatürk için Türk milletine hizmetin sona ermesi değil, ancak gerçek başlangıcıydı. Yurt dışı düşmanlardan temizlendikten sonra sıra içeride yapılacak işlere geliyordu.

En başta, kurulacak rejim sorunu vardı. Yeni devlet ulusal egemenliğe dayanıyordu. Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindi. Atatürk yeni devletin temelinde yer alacak geniş kapsamlı ilkelere büyük önem vermekteydi. 1923 yılının ilk aylarında, daha Cumhuriyetin ilânından aylarca önce Batı Anadolu'ya yaptığı gezi sırasında Atatürk bu konuya çeşitli vesilelerle değinmiştir. Eskişehir'de yaptığı bir konuşmada, geçmişteki kötü durumların ve başarısızlıkların milleti temsil eden hükûmet şeklinin hatalı oluşundan kaynakladığını, son yıllardaki başarıların da usulun idareyi kendi eline almasından ileri geldiğini söylemiştir.¹⁰

Aynı yıl İzmit'te Atatürk halka hitaben şöyle konuşmuştur:

“Uhûd ve imtiyâzât-i atıka adı altında milletimize tahmîl edilen zincîr-i esaretin ... esbâb ve sâik-i asliyesini devlet mefhûmunun tarz-ı telakkisinde aramak” lâzımdır.¹¹

Yine, aynı İzmit ziyaretinde gazetecilere verdiği beyanatta tam bağımsızlığa ve egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olması ilkesine atıf yaparak şöyle söylemiştir: “İçinde bulunduğumuz vaziyette çok kuvvetli olduğumuzu temin ve teşebbüsât-i müstakbelemizde muvaffak olacağımızı bize vaad eden keyfiyet, milletin inkılâb ile mücadele ile tesis etmiş olduğu

¹⁰ *Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında*, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi yayınlarından, sayı 25, Ankara 1923 (1339), s. 9; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt 2, 1959, s. 52.

¹¹ *İzmir Yollarında*, s. 11.

bugünkü hükümetimizin şekli ve mahiyetidir. Hükümetimiz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, millidir, tamamiyle maddidir, hakikat peresttir.”¹²

Aynı yıl ve aynı gezi sırasında Bursa’da yaptığı bir konuşmasında da, Atatürk aşağıdaki beyanlara yer vermiştir:

“Milletimizi şimdiye kadar söylediğim sözlere ve harekâtımla aldatmamış olmakla müftehirim. ‘Yapacağım, yapacağız, yapabiliriz’ dediğim zaman onların filhakika yapabileceğine kaail ve kaani idim. Nitekim Sakarya Muharebesi başlamadan evvel ‘düşmanı memleketimiz içinde boğacağız’ demiştim. ... Şimdi de milleti refaha, terakkiye ve memleketi umrana sevk etmek için mevcut kabiliyetimizi nazar-i dikkate alarak ‘bunu da yapacağız’ diyorum.”¹³

1923 yılı Ocak ayının son haftasında, aynı gezi sırasında Alaşehir’de, halkla yaptığı bir konuşmada, Yunan işgali günlerinden söz ettikten sonra da, Atatürk şunları söylemiştir:

“Arkadaşlar! Bundan sonra pek mühim zaferlere kavuşacağız. Fakat bu zaferler süngü zaferi değil, iktisat ve ilim ve irfan zaferleri olacaktır. Ordumuzun şimdiye kadar istihsal ettiği muzafferiyetler memleketimizi halâs-i hakikiye sevk etmiş sayılmaz. Bu zaferler ancak müstakbel zaferimiz için kıymetli bir zemin hazırlamıştır. Muzafferiyât-i askeriyemizle mağrur olmayalım. Yeni ilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım.”

Atatürk’ün 1923 başlarında Batı Anadolu’da yaptığı gezi Lozan konferansının kritik bir devresine rastladığı gibi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine dönüşmesi ve Halifelik müessesesine son verilmesi hazırlıkları da bu sıralarda Atatürk’ün zihnini işgal eden başlıca konulardandı. Yine, Cumhuriyet Halk Partisi için de bu sıralarda kuruluş hazırlıkları yapılmaktaydı. Hattâ bu Batı Anadolu gezisinde Atatürk’ün çeşitli vesilelerle bu konuya değinmiş olduğuna tanıklık edilmektedir.

Atatürk dar ve katı particilik zihniyetinden bu memleketin gördüğü bazı zararlara yakından tanıklık ettiği için, demokraside daha büyük olgunluk ve tecrübe birikimi kazanılmasına da belki bel bağlayarak, Türkiye’yi büyük ölçüde tek parti yönetimi altında bulundurmuştur. Bu itibar-

¹² *İzmir Yollarında*, s. 23; *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, cilt 2, s. 57.

¹³ *İzmir Yollarında*, s. 41-42; *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, cilt 2, s. 70.

la, Atatürk'ün kendi devam ettirdiği tek parti için belirlediği temel ilkeleri parti programları üstünde ulusal bir genel tutum ve genel yöneliş olarak kabul etmek durumundayız. Yani, bu ilkeler Atatürk'ün ideolojisini, Atatürkçülük veya Kemalizmin temel felsefesini, temel görüşünü oluşturmaktadırlar.

Atatürk devlet idaresine ilişkin olarak birtakım ilkelerle karşılaşırız. Bunlar 1924 anayasasında temelde yer alan cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve halkçılık ile 1928 yılından itibaren bunlara eklenen ve 1937'de anayasa-ya ilk üç ilke ile birlikte resmen derç edilen devletçilik laiklik ve devrimcilik veya inkılapçılık ilkeleridir. Bunlar Atatürk ideolojisinin belkemiğini oluşturur. Şimdi bütün bu sözü edilen ilkelerin neler olduklarını kısaca görelim.

Cumhuriyetçilik (Demokrasi) — Türkiye uzun süre Osmanlı Hanedanı tarafından idare edilmişti. Bu rejim bir toplumun bir sülâle tarafından ve onun çevresinde toplanmış bir zümre tarafından yönetilmesi, bunlara büyük ve istisnâi yetki ve itibar tanınması demektir. Oysa, yeni kurulan millî devlette egemenlik kayıtsız şartsız milletin olacak ve onun temsilcilerinden oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisinde toplanacaktı. Bu rejim demokrasi rejimidir. Bunu en sağlam biçimde temsil eden yönetim tarzı ise cumhuriyettir. Atatürk demokrasiye, cumhuriyet idare tarzına, çok büyük bir önem vermiştir. Atatürk bunu çeşitli vesilelerle vurgulamıştır. Örneğin, şunları söylemiştir:

“Aslâ şüphem yoktur ki Cumhuriyetin gelecek evlatları bizden daha çok rahata kavuşmuş ve bahtiyar olacaklardır.”

“Bugün ulaştığımız netice, asırlardan beri çekilen millî felâketlerin doğurduğu uyanıklığın ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların karışılığıdır.

“Bu neticeyi Türk gençliğine emanet ediyorum.

“Ey Türk gençliği! Birinci vazifen Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebed muhafaza ve müdafaa etmektir. Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel senin en kıymetli hazinendir. ...”¹⁴

“Milliyetçilik — Ülkü, kültür, kader ve tasa birliği ile birleşen, aynı vatanı sahip olup aynı bayrak altında toplanan ve aynı dili konuşan Türk

¹⁴ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara 1971, s. 177.

ulusunun mutluluk, gelişme, ve ilerleme yolunda her bakımdan en etkin biçimde desteklenmesi ilkesi milliyetçilik ilkesidir. Türk milletinin, ulus olarak, millet olarak, menfaat veya çıkarlarının bu milletin tek tek fertlerinin ya da bu ulusu oluşturan çeşitli grupların çıkarlarının üstünde olduğunu kesinlikle kabul eder. Yani, bu ilke, birey ve grup çıkarlarına kıyasla, toplumun tümünün çıkarlarına öncelik tanır. Türkiye için, Türk ulusu için, en büyük amaç birlik ve beraberliktir. Milliyetçilik Türk milleti fertlerini birbirlerine bağlayan tinsel, manevî, bağdır.

Türk ulusunun uluslararası yarışmada ve uluslararası ilişkilerde şerefli ve saygın bir yere sahip olması şarttır. Ayrıca, Türk toplumunun kendine özgü kültürel ve ayırıcı vasıflarını, kişiliğini ve seciyesini, müstakil benliğini de korumak ve geliştirmek gerekir. Ulusçuluk veya milliyetçilik temel ilkesinin bir gönül akışı ile birlikte bir fikir uyanışını da kesinlikle içerdiğini, yurtseverlik ve yurda bağlılık düşünceleriyle temellendiğini, fakat uluslararası iyi ilişki ve bağlara tamamen açık olduğunu, esasında bütün uluslara saygı kavramına da dayandığını vurgulamak icab eder.

Reşat Kaynar, Atatürkçü milliyetçilik konusunda ezcümle şunları ya-zıyor:

“... Atatürk milliyetçiliğinin temel taşı, Türk halkının ve Türk ülkesinin bütünlüğüdür. Bu halk, ulusal ant ‘Misak-ı Millî’ ile Ulusal Kurtuluş Savaşını kazanan ve Türkiye Cumhuriyetini kuran halktır. Bu nitelik onu ırkçılıktan ayıran bir özellik taşır. Bu halk, başarının bölücülükte değil ayrıcalıkta değil, ülke ve ulus bütünlüğünde olduğuna inanan halktır. Atatürk bu hususu el yazıları ile belgelemiştir. ... Bu konuda Atatürk şöyle der:

“Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir. Millet sözünden ne anlaşılır? Millet neye derler sualine bugünkü asrî telakkilere mütabık fennî bir tarif yapabilmek için yürüttüğümüz münakaşayı kâfi görelim. Onun üzerinde bir lahza durup düşünelim. Bugün Türk Cumhuriyeti’ni kurmuş olan Türk milletini mütâlaa ederken bulunduğumuz şartları tekrar gözden geçirelim:

‘a) Siyasî varlığımızın haricinde, başka ellerde, başka siyasî zümrelerde, isteyerek veya istemiyerek teşrik-i mukadderât etmiş, bizimle din, ırk, menşe birliğine malik ve hattâ yakın uzak tarih ve ahlâk yakınlığı görülen Türk cemaatleri vardır. Tarihin bir hadisesinin neticesi olan bu hal, Türk

milleti için elim bir hatıradır. Fakat Türk milletinin tarihen ve ilmen teşekkülündeki asaleti, tesanüdü aslâ haleldâr edemez.”¹⁵

Halkçılık — Atatürk’ün halkçılık ilkesi çöken Osmanlı İmparatorluğu’nun yerine geçen yeni Türk devletinin gücünü millettten, halktan, alan bir devlet olmasıyla yakından ilgilidir.

Atatürk 30 Ağustos 1924’te Dumlupınar’da yaptığı konuşmada şöyle söylemiştir:

“Asırlardan beri Türkiye’yi idare edenler çok şeyler düşünmüşler, fakat yalnız bir şeyi düşünememişlerdir: Türkiye’yi. Bu düşüncesizlik yüzünden Türk vatanının, Türk milletinin duçar olduğu zararları ancak bir tarzda telâfi edebiliriz: o da artık, Türkiye’de Türk’ten başka bir şey düşünmemek.”¹⁶

Atatürk Türkü ve Türkiye’yi temele alan iç politikaya “millî siyaset” adını vermiş ve millî siyaseti “ulusal sınırlarımız içinde her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı sürdürmek ve memleketin gerçek mutluluk ve bayındırlığı için çalışmak...” biçimde tanımlamıştır.¹⁷

Atatürk 1923’te İzmir İktisat Kongresini açış konuşmasında Türkiye’nin içinde bulunduğu devri “halk devri,” halk devrini de “ekonomi devri” olarak adlandırır.

Atatürk Türkiye’de uygulamak istediği halkçılığın iki önemli vasfını söz konusu etmektedir. İsmail Arar’ın ifadesiyle, bunlardan birincisi millet sevgisi, milliyetperverliktir. İkincisi ise sınıf ayrımı ve tahakkümü esasına dayanmayıp, sosyal sınıflarının eşit haklar içinde yaşamalarını savunmasıdır.

1923’te Atatürk, dili biraz sadeleştirilmiş şekliyle, şöyle konuşmuştur:

“Bence bizim milletimiz birbirlerinden çok farklı menfaatler peşinden giden ve bu itibarla birbirleriyle mücadele halinde bulunan çeşitli sınıflara malik değildir. Mevcut sınıflar birbirlerinin karşılıklı olarak destekleyicileri ve tamamlayıcıları mahiyetini taşırlar.”¹⁸

¹⁵ Reşat Kaynar, “Atatürkçülük”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 2, sayı 5, Mart 1986, s. 303-304.

¹⁶ İsmail Arar, *Atatürk’ün Halkçılık Programı*, 1963, s.16.

¹⁷ Bkz., İ. Arar, s. 17.

¹⁸ Bkz., İ. Arar, s. 20.

İsmail Arar şöyle yazıyor: Atatürk Türkiye halkını “ırk, din, ve kültür bakımından birleşik, yekdiğerine karşılıklı hürriyet ve fedakârlık hisleriyle dolu, mukadderat ve menfaatleri ortak bir toplum” olarak kabul eder. Ancak, bu halk kitlesi içinde köylülere karşı pek üstün takdir hisleri besler.”

Cumhuriyet Partisi üçüncü kurultayı (1931) tarafından kabul edilen programın halkçılık maddesi şöyle idi:

“İrade ve hâkimiyetin kaynağı millettir. Bu irade ve hâkimiyetin devleti vatandaşa ve vatandaşın devlete karşılıklı vazifelerinin hakkıyla ifasını tanzîm yolunda kullanılması Fırkaca büyük esastır.

“Kanunlar önünde mutlak bir müsavat kabul eden ve hiç bir ferde, hiç bir aileye, hiç bir sınıfa, hiç bir cemaate imtiyaz tanımayan fertleri halktan ve halkçı olarak kabul ederiz.”¹⁹

Böylece, halkçılık, temelde, hiç bir bireye imtiyaz ve üstünlük tanımayan, ulusun her ferdini esas itibariyle diğer bireyler kadar hak ve onur sahibi sayan bir ilkedir.

Atatürk’ün halkçılık konusunda aşağıdaki dört paragraf aynen Reşat Kaynar’dan alınmıştır:

“Atatürk’ün halkçılık prensibinin temel esaslarını belirten 13 Eylül 1920 tarihli programını, Büyük Millet Meclisi, 18 Kasım 1920 tarihinde Halkçılık Beyannamesi adını taşıyan bir bildiri ile yayımladı. Bu bildiride halkçılığın dayandığı temel esas şu suretle belirtilmişti: ‘Türkiye Büyük Millet Meclisi, hayat ve istiklâlini yegâne ve mukaddes emel bildiği Türkiye halkını emperyalizm ve kapitalizmin baskı ve zulmünden kurtarmak irade ve hâkimiyetinin sahibi kılmakla amacına ulaştığı kanısındadır. Halkın öteden beri karşılaştığı sefalet sebeplerini, yeni araç ve örgütlerle kaldırarak, yerine refah ve mutluluk yerleştirmeyi ister ve bundan dolayıdır ki toprak, adliye ve iktisat işlerinde ve diğer meselelerde sosyal kardeşliği ve yardımı halkın ihtiyacına göre yenilikler vücuda getirmeyi hedef sayar.’

“Bu yazılardan da anlaşılmalıdır ki, Türkiyenin kalkınması sağlanırken o zaman içtimaî uhuvvet ‘sosyal kardeşlik’ ve içtimaî teavün ‘sosyal yardım’ deyimleri ile belirtilen, bugün ise, ‘sosyal adalet’ ve ‘sosyal güvenlik’ deyimini ile Anayasamızda yer alan ilkeler, halkın kalkınmasında ege-men olacaktır. Böylece Yeni Türkiye Devleti, sınıf kavgalarına meydan vermeden kalkınacaktır.

¹⁹ Bkz., İ. Arar, s. 18, 25.

“Atatürk 1 Aralık 1921 tarihli konuşmasında, halkçılığın tanımlanmasını yapmıştır. Bu tanımlama şöyledir: ‘Halkçılık, sosyal düzenini, çalışmasına ve çalışmasının verdiği haklara dayandıran sosyal bir meslektir.’ O bu tanımlamayı da şöyle açıklar: ‘Biz bir hakkı çalışma sayesinde elde ederiz. Yoksa, arka üstü yatmak ve hayatını çalışmadan geçirmek isteyen insanların bizim toplumumuz içinde yeri yoktur, hakkı yoktur.’

... ..

“Görülüyor ki Atatürkçü halkçılık, üst yapı imkânlarını alt yapı doğrultusunda yapılacak sosyal değişmelerle tamamlamak amacını gütmektedir. Atatürk’ün sağlığında öğütleyip gerçekleştiremediği ekonomik ve toplumsal alt yapının değiştirilmesi, artık Türk milletinin kesinlikle dinamik idealinin en önemli bir unsuru olmalıdır.”²⁰

Devletçilik — Bireylerin kişisel yetilerini gözden uzak tutmamak şartıyla ve memleket ekonomisine hamle gücü kazandırmak için Atatürk özellikle bireylerin gücü üstündeki işleri devletin ele alması ve yürütmesi ilkesini benimsemiştir. Daha dar anlamıyla devletçilik devletin ekonomik alanda doğrudan doğruya müdahalesini öngören bir sistem manasına gelir. Atatürk devletçiliği ise daha fazla karma ekonomi anlamına gelmektedir. Ayrıca, Atatürk devletçiliğinde esneklik fikri de temelde yer almaktadır. Devletin bu alandaki yetki sınırı zamanın gereksinmelerine ve farklı durumlara göre değişik ölçülerde gerçekleşebilir. Bu bakımlardan, Atatürk’ün uyguladığı devletçiliğin ondokuzuncu asra geri giden ve sosyalizm tarafından ileri sürülmüş olan devletçilik sisteminin aynı değildir. Bunun Türkiye’nin kendi ihtiyaçlarından doğmuş ve iktisat alanındaki farklı düşünce akımlarından esinlenilerek bunların kısmen birleştirilip uzlaştırılması suretiyle meydana getirilmiş olduğu söylenebilir.

Osmanlı İmparatorluğunda dış ticaret yabancıların ve azınlıkların elinde bulunuyordu. Sermaye de yabancı kaynaklara dayanmaktaydı. Türkiye’de demiryolları, deniz nakliye sistemi, fabrikalar, ve bankalar gibi önemli tesisler de çoğunlukla yabancıların elinde bulunuyordu. Fakat bunların büyük bir kısmını fertlerin yapması o zaman içinde mümkün değildi. Bunlarda devletin etkin bir rol oynaması bu bakımdan da gerekli idi.

²⁰ Reşat Kaynar, *aynı yazı*, s. 300-301,302.

Reşat Kaynar şöyle yazıyor:

“Atatürk 1 Mart 1922 tarihli Büyük Millet Meclisi’ndeki söylevinin ekonomi politikası ile ilgili satırlarında şunları belirtir: ‘İktisat politikamızın önemli gayelerinden biri de kamu yararını doğrudan doğruya ilgilendirecek iktisadî teşebbüs ve müesseseleri maliyemizin ve teknik kudretimizin müsaadesi oranında devletleştirmektedir.’ İktisat politikamızın önemli gayelerinden biri olarak gösterilen devletleştirme kavramının başlıca unsurlarını da yukarıda gösterilen söylevinde şöyle anlatır: ‘Topraklarımızın altında duran maden hazinelerini az zamanda işleterek milletimizin menfaatini gerçekleştirebilmek ancak bu usul sayesinde devletleştirme ile kabil-dir.’

... ..

“Yeni Türkiye devleti’nin ekonomi politikası söz konusu olurken bu politikanın kapsadığı tarım, endüstri, ve ticaret alanlarından hangisi ağırlık kazanacaktır? Daha 1933 Haziran ayında ‘Beynelmül Para ve İktisat Konferansı’ adıyla Londra’da toplanan konferansta endüstrici devletler, buhranları önlemek için, hammaddeci memleketlerin sanayileşmelerine engel olmak istiyorlardı. Ziraatçı memleketlerin sanayileşmelerine engel olmak yolunda çalışıyorlardı. Atatürk o zamanlarda böyle bir teze yanaşamayacağını ve hammaddesi yurdumuzda bulunan endüstri kollarını gecikmeden kuracağını bildirmişti. Bu konferansa hükümet eliyle verdiği cevapta Atatürk: ‘Türkiye’nin milletlerarası durumunu düzeltmeye yarayacak kolektif tedbir ve hareketleri, ancak Türkiye’nin özel şartlarına ve bağımsızlığına uyacak bir işbirliği ile destekleyeceğini’ ileri sürüyordu.

“Atatürk aynı konuda 1937’de Büyük Millet Meclisini açış nutkunda şöyle der: ‘Ben ekonomik hayat denince tarım, ticaret, endüstri çalışmalarını ve bütün bayındırlık işlerini birbirinden ayrı düşünülmesi doğru olmayan bir bütün sayarım.’ Atatürk bu sözleriyle tarım, ticaret ve endüstriden yalnız birisine ağırlık tanınmasını istememektedir. O, doktrin tartışmalarına sapsmadan, yalnız ülkenin gerçeklerine göre davranılması yöntemini ekonomi alanında da izlenmiştir. ...”²¹

Laiklik — Laiklik ilkesi dinin dünya işlerinden ayrı tutulması demektir. Atatürk’ün gerçekleştirdiği özel devrimler arasında çok önemli bir kısım, bir grup, bu ilke ile yakından ilgilidir. Halifeliğin 1924’te lağvedilmesi, 1926 yılında İsviçre medenî kanununun kabulü, yine 1926 yılında tevhid-i

²¹ Reşat Kaynar, *aynı yazı*, s. 306-307.

tedrisât kanununun yürürlüğe girmesi, yani eğitim ve öğretimin din otoritesinden sıyrılması, Batı eğitim ve öğretim sisteminin yurttan egemen kılınması ve medreselerin kapatılarak eğitim ve öğretimdeki ikiliğe son verilmesi, yine, tekke, zâviye ve türbelerin kapatılması ve bunlara bağlı birtakım uygulamaların yasaklanması hep laiklik ilkesi ile yakından ilgili etkinliklerdir.

Cumhuriyetin ilânı Türkiye’de millî ve demokratik bir devletin kurulması işinin gerçekleştirilmesi aşamasına ulaşılması demektir. Laiklik ilkesinin resmen kabulü de modern Türkiye Cumhuriyeti ideolojisinin değişmez sayılan bir dinsel hukuk ve yönetim sistemi çerçeve ve yapısını sona erdirmek demek oluyordu.

1924 anayasasında Türkiye devleti dininin İslâm dini olduğunu ifade eden bir madde yer almakta olmasına karşılık, 1928 yılında bu madde anayasadan çıkarıldı. Böylece de Türkiye Cumhuriyeti laik bir devlet oldu. Laiklik bir kişisel inanç olarak dine karşı değildir. Laiklik herkesi dinsel inancında serbest bırakır. Başka bir ifade ile, laiklik vicdan hürriyeti ile, düşünce özgürlüğü ile, sıkı sıkıya bağlıdır. Bununla beraber, laiklik, entelektüel kültürde dinin otoritesi yerine akla ve bilimsel düşünceye egemenlik tanınmasını tazammun etmekte, bunu garantiye bağlamakta, böyle bir kültür politikasının yolunu açmaktadır.

Atatürk’ün laiklik ilkesi ile akılcı ve özgür düşünce arasında bağ kurarak Reşat Kaynar şöyle söylüyor:

“Atatürk din düşmanlığı yapmamıştır. O sadece şeriat düzenini çöktürmüştür. Tam bir laikleşmeye girişme, tek öğretim, yani laik öğretim; tek adalet, yani laik adalet; ve skolastik düşünce ve yaşama sistemi yerine laik düşünce ve yaşama sistemini getirmiştir.”

Aynı yazar sözüne şöyle devam ediyor:

“Laikleşmeyi sadece üst yapıda girişilmiş bir medeniyet hareketi sayanlar da vardır. Bize göre, Atatürkçü laikliğin niteliği alt yapıya yönelmesidir: Atatürkçü laiklik, din ile devletin ayrılmasıyla yetinmez. Dinin devlet işlerine karışmaması için din çevrelerini denetlemeyi amaçlar. ...”²²

İnkılâpçılık veya Devrimcilik İlkesi — Atatürk’ün devrimcilik ilkesinin içerik ve mahiyetini Atatürk’ün bu konuda söylediği sözlerle kısaca dile getirmek suretiyle söze başlamak yerinde olsa gerektir. Halk Partisinin

²² Reşat Kaynar, *aynı yazı*, s. 306.

dördüncü büyük kurultayını 9 Mart 1935 tarihinde açarken Atatürk şöyle konuşuyor:

“Uçurum kenarında yıkık bir ülke ... Türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar ... Yıllarca süren savaş ... Ondan sonra içeride ve dışarıda saygı ile anılan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet ve bunları başarmak için aramızda devrimler ... İşte Türk genel devriminin kısa bir deyimini.”

Yurt dışı düşmanlarından temizlettikten sonra sıra içeride yapılacak işlere geliyordu. Türk milletinin, genç Türkiye Cumhuriyetinin, tarih boyunca sürüp gelen uluslararası ve toplumlararası acımasız yarışmada, var olma ve üstünlük mücadelesinde, güçlü ve saygın bir duruma getirilmesi ve gelecekteki yaşam ve varlığının güvence altına alınması çok önemli bir problem olarak kendini göstermekteydi. Dünya tarihini en canalıcı yön ve çizgileriyle kavrayıp içine sindirmiş, ondan gerekli ibret derslerini gerçek anlamda alacak yeteneğe, bilgi ve kültür birikimine, yurtseverliğe, ve ulusuna candan bağlılık vasıflarına en üstün ölçülerde sahip olan büyük dâhi ve üstün insan Atatürk için bu savaş sonrası eylem ve faaliyet programı dağlar gibi sorunları içermekteydi.

Kısaca ifade edilirse, Atatürk inkılâplarının amacı Türkiye’yi modern bir ülke haline getirmektir. Bunun için en önemli bir mesele, temelde bulunan bir dâva, yeni Türk devletinin rejimi meselesiydi. Atatürk Osmanlı İmparatorluğunun enkazından yepyeni bir Türkiye Cumhuriyetini kurdu; Türkiye’ye bir demokrasi rejimi getirdi. Eski rejimin teokratik kalıntılarını, dinsel çizgilerini kaldırdı. Yalnız bu kadarı büyük bir dönüşmeyi oluşturuyordu. Fakat Atatürk burada durmadı. Laiklik devrimini oluşturan ilkelerin hepsi, ayrı ayrı, köklü ve büyük çaplı devrimlerdi. Bunlara kadın hakları devrimini, dil inkılâbını, harf devrimini, ilâve edersek Atatürk’ü gerçek bir devrimci, inkılâbı, olarak gözümüzün önünde iyi bir şekilde canlandırabiliriz.

Atatürk düşüncesinin ana ilkelerini ve Atatürkçülüğün ana felsefesini yukarıda sayılan altı öge ile sınırlamak da şart değildir. Atatürk düşüncesinin temelinde evrensel olarak geçerli sayılan erdemlerin, faziletlerin, örneğin, dürüstlük ve iyi ahlâklılık, adalet ve yurtseverlik gibi insânî fazilet vasıflarının yer almakta olduğunu zikretmeye gerek bile yoktur. Ayrıca, Atatürkçü düşüncede başka birtakım temel ilkelerin bulunduğu da söylemek mümkündür.

Örneğin, Reşat Kaynar bunlar arasında “tam bağımsızlık” ilkesini zikr ederek şunları söylüyor:

“Atatürkçülük emperyalist güçlere karşı ilk kez başarıya ulaşan İstiklâl Savaşlarından sonra tam bağımsız ve millî bir cumhuriyet kurarak dünyadaki mazlum milletlere örnek olmuştur. O, böyle bir tam bağımsızlığı koruyabilmek için sosyo-ekonomik altyapıda da halkın yararına değişiklikler yapmayı amaç sayar.”

Aynı yazar sözlerine şöyle devam ediyor:

“Atatürkçülüğün başta gelen unsuru olarak gösterdiğimiz tam bağımsızlık ilkesinin gücü o derece etkilidir ki, Atatürk bu gücün yalnız Türk milletini değil, bütün mazlum milletleri de kurtaracağına güvenir ve Türk milletinin zalimlere karşı ayaklanmada ilk örnek olma görevini ifa etmesi dolayısıyla kıvanç duyar.”²³

Bu ilkenin “tam bağımsızlık” şeklinde ifade edilmesi, buradaki bağımsızlığın siyasi ve idari bağımsızlıklarla sınırlanmaması, bunlara ilâve olarak, iktisaden, yani iktisadi gereksinmeler ve olanaklar açısından, ve teknolojik bakımdan, yani üretim gücü yönüyle de bağımsızlığın edimsel olarak gerçekleşmesi durumunu dile getirebilmek amacına yöneliktir. Atatürk bu konu üzerinde 1923 yılında Lozan Andlaşması müzakerelerinin özellikle kapitülasyonlar sorununda muvakkaten çıkmaza girerek kesintiye uğraması ve İzmir’de toplattığı İktisat Kongresinde ve Kongre vesilesiyle yaptığı uzunca seyahatte uğradığı çeşitli yerlerde yaptığı konuşmalarda sarahatle ve ısrarla durmuş, bu konuya az çok değişik yönleriyle temas etmiştir.

Böyle bir bağımsızlık ancak sanayide ve ticaretle, özellikle birtakım kilit noktalarında ve ufukta yeni beliren teknoloji alanlarında geride bulunmamak ve rekabet gücüne sahip olmakla, yani teknolojik yeniliklerin öncüleri arasında yer alabilmekle gerçekleştirilebilir. Bu durum ise arı bilimsel araştırma alanındaki uluslararası rekabette özgün katkılar yapacak biçim ve güçte bir örgütlenmeyi başarı ile yürütebilme ve bununla koşut olarak durup dinlenmek bilmeyen yoğun bir arı bilimsel araştırma çabası içinde bulunmakla mümkündür. Erdem dergimizde Atatürk’ün bu konudaki düşünce ve sözleri üzerinde çeşitli vesilelerle durulmuş bulunuluyor.²⁴ Az aşağıdaki paragraflarda da bu konuya kısaca değinilecektir.

²³ Reşat Kaynar, *aynı yazı*, s. 289, 295-296.

²⁴ Bkz., örneğin, Aydın Sayılı, “Batılılaşma Hareketimizde Bilimin Yeri ve Atatürk,” *Erdem*, cilt 1, 1985, s. 11-24, 309-408; Aydın Sayılı, “The Place of Science in the Turkish Movement of Westernization, and Atatürk,” *Erdem*, cilt 1, 1985, s. 25-81; Aydın Sayılı, “Atatürk ve Millî Kültürümüzün Temel Unsurlarından Bilim ile Entellektüel Kültür ve Teknoloji,” *Erdem*, cilt 3, 1988, s. 609-671.

Reşat Kaynar, ayrıca, bir konuşmasında Atatürk ideolojisinin bir temel ilkesi olarak demokraside “tevdîd-i kuvâ”yı söz konusu etmiştir. Bunun anlamı şudur: Atatürk’ün kurduğu demokraside milletin egemenliği çok belirgin bir şekilde Türkiye Büyük Millet Meclisinde yoğunlaşmış, temsil edilmiştir. Bu hususu vurgulamak için “tevhîd-i kuvâ” ilkesinden, kuvvetlerin Türkiye Büyük Millet Meclisinde toplanmasından, “birleşmesinden” bahs edilebilir, ve bahs edilmektedir.

Memleketimizi kalkındırmada ve milletimizi mutlu kılma konusunda birlik ve beraberlik, tasada ve çabada bütünleşme mülâhazası ışığında ayrı ayrı sınıf ya da gruplara ayrılıp bunların çıkar mücadelesi içine girmeleri memleketin tümünün menfaatlarına aykırı düşer. Nitekim, Atatürk’ün bu mealde, bu mahiyette, beyanları ile de karşılaşılmaktadır. Binaenaleyh, çeşitli anayasal kuruluşların Türkiye Büyük Millet Meclisine rakip çıkma anlamında ve ölçüsünde belirginleşme davranışı içine girmelerinin, bu bakımdan, Atatürk ilkeleriyle tam anlamıyla bağdaşma durumunda olmayabileceği akla gelebilir, düşünülebilir.

Atatürk düşüncesinin temel ilkelerine bir başka önemli örnek olarak 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Tevhîd-i Tedrisât yasasını zikr etmek mümkündür. *Öğretimde birlik* veya *birlikli öğretim ilkesi* diye adlandırabileceğimiz bu yasa ve içeriğini oluşturan düşünce çekirdeği, başlıbaşına bir kültür politikası veya, tabir caizse, bir ekinim yönlendirmesi mahiyetini taşıyabilecek ağırlıktadır. Bu itibarla, bunu da, başlı başına, Atatürk ideolojisinin başlı başına bir müstakil temel ilkesi olarak kabul etmek kolayca akla gelebilir.

Bilindiği üzere, ortaçağ, tümüyle karanlık bir çağ değildi. Klasik Yunan ve Roma uygarlıkları, ve özellikle Yunan bilim ve tefekkürü, Hıristiyan Dünyasında iyiden iyiye durakladı ve hattâ sarıh bir şekilde geriledi. Bu gerileme gerek Batı Avrupa’yı ve gerekse Bizans’ı, yani gerek Batı Roma İmparatorluğunun ve gerekse Doğu Roma İmparatorluğunun egemenliği altındaki bölgeleri kapsamı içine almaktaydı. Coğrafi bölgelere ve entellektüel kültür konularına göre yer yer kronolojik farklılıklar göstermesine rağmen, bu gerileme gayet sarıhti ve Hıristiyan Dünyasının tümünü kapsamı içine almaktaydı. Bu çağ, böylece gerçek anlamıyla, bu bölgeler için karanlık bir çağ idi. Bu itibarla bu çağa *Karanlık Çağ* adı verilmiştir.

Bu çağda Batı Roma İmparatorluğu coğrafi bölgesine, özel olarak papazlar için basit bir eğitim ve öğretim programı uygulanmaktaydı. Bu öğretim Roma çağı yayınlanna benzer Ansiklopedik bir mahiyet taşıyordu

ve gayet d n bir düzeyde bulunuyordu. Bu eğitim ve öğretimin kapsamı içine giren konular ise genel pedagojik açıdan gayet ilginç olup iki grup halinde toplanmaktaydı. Bunlar gramer ile retorik ve lojikten oluşan  l  *trivium* grubunu ve aritmetik ile müzik, geometri ve astronomiden oluşan dörtlü *quadrivium* grubunu içine almaktaydı.

Bu konular zamanımıza kadar *yedi h r sanat* adı altında, ana izgile-riyle aynı kalan bir kültür politikası görüŐünün, bir zihniyetin, temel çekirdeği ve bir eğitim altyapısı olarak devam etmiş, büyük deđiŐmelere sahne olan uzun ve hareketli bir tarihin akışı içinde özsel hüviyetini muhafaza etmiştir. Günümüzde bu geleneğin içeriğine, daha fazla, *liberal arts* (*arts lib raux*) (Türkçemizde *erkin uzluklar* karŐılıđı bu yazar tarafından önerilmiŐtir) adıyla atıf yapılmakta ve, Karanlık ağda olduğu gibi, günümüzde de —ve günümüzün en ileri eğitim sistemlerinde— bu konular, tümü itibariyle, insan zihninin iini süsleyen, insanda ideal bir kültür meydana getiren bir bilgi sistemi olarak düŐünülmektedir. Karanlık ağda *trivium* ve *quadrivium* eğitimi özellikle zamanın en ileri genel kültürüne sahip olmasınan öngörülen papazların eğitiminin çekirdeğini oluŐurmaktaydı. Fakat bilgi düzeyi çok d n olduğundan bu ilkel eğitim ve temel  ğretim Karanlık ağı karanlık olmaktan kurtaramamaktaydı.

İslâm Dünyasının tarih sahnesine çıkması ile durum birhayli deđiŐti. Özellikle sekizinci asır ortalarından itibaren İslâm Dünyasında bilime, felsefeye, ve tıbbaya karşı büyük bir ilgi gösterilmeye başlandı. Hinteden ve özellikle Yunancadan ve, ayrıca, S yaniceden ve Pehleviceden, önemli birtakım eserler Arapçaya tercüme edildi. Bunlar içinde kalburüstü değerde birtakım bilim kitapları bulunduğu gibi, önemli felsefe ve tıp eserleri de vardı. Bu tercüme faaliyetinin bir sonucu olarak, İslâm  lemi dünyanın en ileri uygarlığı haline geldi; yeryüzünün en geliŐmiŐ bilimsel çalışma ortamını oluŐurma durumuna girdi.

Fakat İslâm Dünyasında bir taraftan bu önemli gelişmeler meydana gelirken bir yandan da bilimler aklı bilimler grubu ve nakli bilimler grubu olarak ikili bir temel sınıflama içinde mütâlaa edilmeye başlandı. Ayrıca, yine erken asırlardan itibaren bu temel sınıflama yaklaŐımı duygusal bir değer yargısı ile de birleŐtirildi ve bu zihniyet özellikle felsefeye karşı olumsuz bir tavır takınılmasına yol açtı. Genellikle doğa bilimleri için de bu tinsel atmosferin değer yargısı, daha fazla, faydacılık ilkesi koŐuluyla olumluluk yönündeki eğilimi muhafaza etmeye başladı. Akla ve gözlemlenemeyen bir ölçüde olsun dayanan aklı bilimlerle felsefe, böylece, yer yer ve

ister istemez, giderek naklî, yani dine ilişkin bilimlere kıyasla avantajsız bir duruma girmeye, geri plana itilmeye, başladı.

İslâm Dünyasındaki bilimsel faaliyette Türkler, işin başlangıcından itibaren, çok olumlu bir yere sahipti. Bu arada, yine özellikle Türklerin bir eseri olarak, Horasan ve Maverâünnehir bölgesinde yeni bir öğretim kurumu doğmaya başladı. Bu bir yüksek öğretim kurumuydu. Bu gelişme süreci Selçuklular zamanında doruk noktasına ulaştı ve böylece medrese sistemi kurulmuş oldu. Medrese sisteminin doğuşunda ideolojik mülâhazalar ve özellikle mezhep mücadeleleri önemli bir rol oynadı, ve gerek bu itibarla, ve gerekse aklî ve naklî bilimlerin temel sınıflaması atmosferinin doğurduğu olumsuz değer yargısı yüzünden, bu öğretim sisteminde aklî bilimler geri planda naklî veya dinsel bilimler ön planda olmak üzere temsil edilmeye başlandı.

Tarihte ilk kez olarak medrese sisteminde icaze adı altında bir "diploma" verilmesi usulü uygulanmaya başlandı ve öğretim az çok belli bir programa bağlandı. Bu itibarla, medrese öğretim sistemi, üniversite tarihinde önemli bir yere sahiptir ve, muhtemel olarak, ortaçağ Avrupa üniversitesinin oluşup doğmasında etkili olmuş olabilir; ona bazı yönlerden örneklik etmiş olabilir. Çağımız üniversitesi ise Batı Avrupa ortaçağ üniversitesi ile devamlılık arz eder; ona kesintisiz bir gelişme süreci ile bağlıdır.

Batı Avrupa onüçüncü asır içinde Arapçadan yaptığı bilim, felsefe, ve tıp eserleri tercümelere yoluyla Karanlık Çağdan sıyrılmayı başardı ve bu arada Avrupa onüçüncü asır başlarından itibaren üniversiteyi bir öğretim kurumu olarak geliştirmeye başladı. Fakat medrese sisteminden farklı olarak, ortaçağ Avrupa üniversitesinde dinsel konularla hukukun yanında aklî bilimlere de öğretim programlarında kesin ve somut bir yer verildi. Bu gerek Arapçadan yapılan bilim, felsefe, ve tıp eserleri tercümelerinin ve gerekse Karanlık Çağdaki *trivium* ve *quadrivium* geleneğinin bir uzantısı olarak oluşup ortaya çıkmıştı.

Böylece, Ortaçağ Avrupa üniversitesinin, daha çekirdek aşamasında, medrese sistemine kıyasla bir avantajlı yönü vardı. Medrese sistemini gerek tıp medreseleri doğrultusunda geliştirmek ve gerekse aklî bilimler öğretimi ile donatıp zenginleştirmek yönünde çeşitli teşebbüsler bulunduğu ve bunların özellikle Orta Asya kökenli olduğuna tanıklık edilmektedir. Nitekim, klasik medrese tipi programlarında aklî bilimlerin anlaşıldığına göre oldukça somut ve dolgun bir şekilde yer almasını sağlama teşebbüslerinde özellikle İlhanlılar devrinde Azerbaycan'da ve Anadolu'da

ve bir dereceye kadar Bağdad ve Horasan bölgelerinde bazı örneklerle karşılaşılıyor. Yine, özel tıp medreseleri açma misalleriyle ve, ayrıca, hastahanelere ilişkin olarak klinik tıp öğretimi yapma doğrultusundaki bazı girişimlerle de özellikle Anadolu Selçukluları devrinde karşılaşılmakta ve bunlarda da Türklerin şerefli bir yere sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca, Semerkand'da Uluğ Bey'in medreselerinde ve İstanbul'un Fatih ve Süleymaniye Medreselerinde bu gibi teşebbüslerin az çok dolgun misallerinin devam ettiği müşahade ediliyor. Ancak, bunların hiç biri sürekli bir geleneğin kurulmasına yol açmamıştır. Bu durum ise, tabii olarak Batı Avrupa karşısında İslâm Dünyasının geride kalmış olmasının temel nedenlerini oluşturmakta önemli bir paya sahiptir.²⁵

Batılılaşma hareketimiz özellikle Batı örneğine uygun mühendishanelerin açılmasıyla somut bir şekilde başlamış, bunları yine Batı örneklerine uygun tıp okulları ile İstanbul Üniversitesinin açılması takip etmiştir. Bu arada, çok önemli bir sorun bir orta öğrenim sisteminin kurulması sorunu idi. Biz orta öğretim sistemi olarak Fransız lisesi örneğini benimsedik ve bunları yüksek öğretim için bir hazırlık aşaması olarak kurma yoluna gittik.²⁶

²⁵ Bkz. örneğin, Aydın Sayılı, "Higher Education in Medieval Islam," *Ankara Üniversitesi Yıllığı*, cilt 1, 1948, s. 30-71; Aydın Sayılı, *Uluğ Bey ve Semerkanddaki İlim Faaliyeti Hakkında Gıyasüddin-i Kâşî'nin Mektubu*, 1960, s. 16-22, 39-45; Aydın Sayılı, *Abdülhamid İbn Türk'ün Katıksık Denklemelerde Mantıki Zaruretler Adlı Yazısı ve Zamanın Cebri*, 1962, s. 12-13, 86-87; Aydın Sayılı, "Ortaçağ İslâm Dünyasında İlmî Çalışma Temposundaki Ağırlaşmanın Bazı Temel Sebepleri," *Araştırma*, cilt 1, 1964, s. 5-69; Aydın Sayılı, "Turkish Contributions to and Reform in Higher Education, and Hüseyin Rıfki and His Work in Geometry," *Ankara Üniversitesi Yıllığı*, cilt 12, 1966, s. 89-98; Aydın Sayılı, "Gülşehrî'nin Leylek ile Bülbül Hikâyesi," *Necatî Lugal Armağanı*, Ankara 1968, s. 537-554; Aydın Sayılı, "Ortaçağ Bilim ve Tefekküründe Türklerin Yeri," *Erdem*, cilt 1, 1985, s. 169-186; Aydın Sayılı, *Turkish Contributions to Scientific Work in Islam, Gleanings From Turkish Culture*, 1986, s. 1-23; Mehmet Aydın, "Türklerin Felsefe Kültürüne Katkısı," *Erdem*, cilt 1, 1985, s. 621-644; Sevim Tekeli, "İlk Japon Harikasını Çizen Türk Kaşgarlı Mahmut," *Erdem*, cilt 1, 1985, s. 645-651, 667-671; Mehmet Aydın, "Turkish Contributions to Philosophical Culture," *Erdem*, cilt 2, 1986, s. 59-85; Emel Esin, "Ribât-i Melik, Hakanî Sülâlesinde İbrahim oğlu Cu Tigin İkinci Nasr Şemsü'l-Mülk ve Harezm'de H. 471/1078'de Yaptırdığı Külliye," *Erdem*, cilt 2, 1986, s. 405-443; M. Sprengling ve Mehmet İnhan (çeviren), "Tonyukuk Kitabesi, Eski Bir Türk Şaheseri," *Erdem*, cilt 2, 1986, s. 717-739; Aydın Sayılı ve Ahmet Cevizci (çeviren), "İslâm'da Hastane Kurma Faaliyetünün Erken Evrelerine Orta Asya Katkıları," *Erdem*, cilt 3, 1987, s. 135-161.

²⁶ Aydın Sayılı, "The Place of Science in the Turkish Movement of Westernization, and Atatürk," *Erdem*, cilt 1, 1985, s. 27-32, 39-49, 63-75; Aydın Sayılı, "Batılılaşma Hareketimizde Bilimin Yeri ve Atatürk," *Erdem*, cilt 1, 1985, s. 318-329, 353-360, 364-374; Esin Kâhya, "18. ve 19. Yüzyıllarda Genel Çizgileriyle Osmanlılarda Bilim," *Erdem*, cilt 3, 1987, s. 491-517.

Aslında, bu işin başarılması hiç de kolay değildi. Üniversitenin kurulması ise, sağlam bir orta öğretim tabanı üzerine bina edilmek zorunda idi. Bu arada, medreselerimizin lise ve üniversite şekline dönüştürülmesi söz konusu olabilirdi. Hattâ orta öğretimi lise örneği üzerinden kurarken, bir taraftan da medreseyi üniversiyete dönüştürmek söz konusu olabilirdi.

Böyle bir dönüşmenin hiç de kolay olmayacağı hiç bir şüpheye yer bırakmayacak kadar kesindir. Bununla beraber, böyle bir dönüşmenin gerçekleştirilmesini sağlayacak öğretim kadrosunun yetiştirilmesi açısından karşılaşılabilecek pratik güçlük yanında, bir de böyle bir dönüşmenin ilke olarak benimsenmesi sorunu vardı. Bu sorunda ise, konunun ruhu, püf noktası, asırların tarih akışı ve perspektivi içinde, ders programlarına aklî bilimlerin dolgun bir biçimde sokulması noktasında yatmakta idi. Öte yandan, gelecekteki gelişmeler açısından, böyle bir karar alınabilmiş olsaydı, bu meseleler yanında üniversite yeni bir müessese olarak kurulsa bile, bu iki öğretim kurumu arasında bir karşıtlık ve bir bağdaşmazlık durumu mevcut olmayabilir, bu iki sistemin zamanla birbirleriyle kaynaşması gibi bir durumla da karşılaşılabilirdi.

Fakat ilginçtir ki, medrese sistemi için böyle bir alternatif üzerinde hiç durulmadı ve medrese sisteminin bu hatalı tutumu karşısında memleketimizde ikili bir öğretim sistemi yerleşmeye başladı. Batı'nın din adamları üniversite eğitiminden geçerken, bizim din adamlarımız üniversiteye sırt çevirmeye yöneldiler, sırt çevirme durumuna girdiler. İşte bunun bir sonucu, bir sonurgusu olarak da, *tevhid-i tedrisât* sistemi, *birliklik öğretim ilkesi*, çok köklü bir ihtiyaç olarak kendini göstermeye başladı.

Mesele, böylece, önemli bir kültür politikasının ana konularından biri olarak karşımıza çıkmış bulunuyor ve bir yanı ile geniş kültürlü bir din adamı zümresine sahip olup olmamak noktasında da düğümleniyordu. *Birliklik öğretim ilkesi* bütün ince noktalarıyla bir kültür politikasının ana çizgilerine şekil vermek durumunda bulunduğundan, bu önemli sorun Atatürk düşüncesinin temel ilkeleri arasında zikr edilmeye elverişli bir ilke olarak ön planda, ön koşunda, mütalaa edilmeye hak kazanmış olmaktadır. Demek ki biz de burada bu yolda bir karar almak, alabilmek durumundayız.

Tevhid-i tedrisât kanununun ilk beş maddesi şunlardır:

1) Türkiye dahilindeki bütün müessesât-i ilmiyye ve tedrisiyye Maarif Vekâletine merbuttur.

2)Şer'îye ve Evkaf Vekâleti yahut hususî vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekâletine devr ve rabt edilmiştir.

3) Şer'îye ve Evkaf Vekâleti Bütçesinde mekâtip ve medârise tahsis olunan mebâliğ Maarif bütçesine nakl edilecektir.

4) Maarif Vekâleti yüksek dîniyyât mütahassısıları yetiştirilmek üzere Dârülfünun'da bir ilâhiyyât fakültesi te'sis ve imâmet ve hitâbet gibi hide-mât-i dinîyenin ifası vazifesi ile mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşâd edecektir.

5)Bu kanunun neşri tarihinden itibaren terbiye ve tedrisât-i umumiyeye ile müştagıl olup şimdiye kadar Müdafaa-i Millîye'ye merbut olan askerî rüşdî ve idâdilerle Sıhhiye Vekâletine merbut olan dârüleytamlar, bütçeleri ve heyet-i talîmiyyeleri ile beraber Maarif Vekâleti'ne rapt olunmuştur. Mezkûr rüşdî ve idâdilerde bulunan heyet-i talîmiyyelerin cihet-i irtibatları âtiyen âit olduğu vekâletler arasında tahvil ve tanzim edilecek ve o zamana kadar orduya mensup olan muallimler orduya nisbetlerini muhafaza edeceklerdir.²⁷

Atatürk düşüncesinin temel ilkeleri bu şekildeki genişletilmiş bir çerçevede içinde ele alınınca, bunlar arasında, ön planda olmak üzere, Atatürk'ün bilime tanıdığı öneme de önemle işaret etmek gerekir. Atatürk, Samsun'da 22 Eylül 1924'te öğretmenlere hitab ederek yaptığı bir konuşmada, insan yaşamının düzenlenmesine ilişkin her türlü tedbirin alınması ve insan emek ve faaliyetlerinin yönlendirilerek başarıya ulaştırılmasında en gerçek yol göstericinin bilim olduğuna bir parola, bir davranış yönergesi ve düsturu olarak vurgulamıştır. Atatürk bu inancını keskin çizgileriyle belirginleştirerek, bilim dışında mürşit aramanın gaflet olduğunu, doğru yoldan sapma ve bir bilgisizlik durumunu temsil ettiğini de vurgulayarak sözlerine ilâve etmiştir.

Ayrıca, Atatürk, millî kültürümüzün yüksek bir düzeyde bulunması gereği üzerinde dururken de bilimi kesinlikle temele koymuştur. Atatürk böylece millî kültürümüzün dinamik olmaya tamamen elverişli olan entelektüel kültür kesimine, düşünümüne ilişkin kültüre büyük önem vermiş olmak durumundadır. Akıl tabanı üzerine oturan ve özellikle arı bilimsel

²⁷ Bk., Bekir Sıtkı Yalçın ve İşmet Gönülal, *Atatürk İnkılabı, Kanunlar, Kararlar, Tammimler, Bildiriler, Belgeler-Gereke ve Tutanaklarıyla*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayını, Ankara 1984, s. 96-97.

araştırmadan pay alan ve pay almaya her an hazır durumda olan düşünümsel kültür kesimi, böylelikle Atatürk'ün kültür politikasının, eğitim politikasının, özünü oluşturmaktadır. Bunun can alıcı bir bölümü veya bir kesimi olarak da, uluslar arasındaki üstünlük yarışmasında doğa bilimlerinin genişlemekte olan ufuk bölgesindeki en yeni gelişmelerden saniiye sektirmeden yararlanmayı ve bu gibi keşiflerin yaratıcıları arasında etkin biçimde yer almayı, bunlara aktif biçimde ve ön planda katılmayı, öğütleyen, böyle bir bilim ve kültür politikasından ısrarla söz eden Atatürk, bu suretle, uygarlık tarihinin özünü en can alıcı noktasından yakalayarak bunu millî kültür politikamızın en vaz geçilmez bir ögesi olarak kabul etmekte, öne sürülmektedir.

Demek ki Atatürk'ün ideolojisinde, Atatürk düşüncesinde, insan düşünce ve faaliyetinin mümkün olan en büyük ölçüde akılcı bir doğrultuda ve arı bilim tabanı üzerine oturtulması gereği, bir temel ilke, bir kültür ana ögesi, olarak karşımıza çıkmaktadır. Atatürk, bu konuya ilişkin sözlerinde uygarlığı göz kamaştırıcı ve olağanüstü dönüşmelere götürebilen fizik ve kimya gibi doğa bilimlerini, yani bilimin fen dallarını özellikle vurgulamaktadır. Fakat insanı ve insan toplumunu inceleyen bilimlerin de Atatürk'ün bu sözlerinin kapsamı içine girdiği açık seçik bir şekilde görülmektedir.

Gerçekten, Atatürk bu sayede, yani bilimi, akıl, nesnel (objektif) düşünceyi ve özel olarak tarihten alınacak dersleri temele koymak suretiyle, Türkiye'mizi, Türk toplumunu, kısa bir süre içinde, dönüşmeden dönüşmeye götürebilmiş, birçok inkılâpları, devrimleri, icraat programı içine alabilmiş, dünyanın hayretlerle dolu gözleri önünde gerçekleştirebilmiştir.

1942 yılında bir Amerika Birleşik Devletleri dışişleri bakanlığı komisyonu başkanı Atatürk hakkında şöyle konuşmuştur:

Atatürk'ü her zaman hatırlayacağız. ... Atatürk'ten önce tarihe mal olmuş hiç bir kimse Atatürk kadar ulusal hayata damgasını vurmak yoluyla dünyayı hayretler içinde bırakmamıştır. Atatürk, Türkiye'de modern anlayışın yaratıcısı olmuştur ve öyle kalacaktır.”²⁸

İngiliz tarihçisi Arnold J. Toynbee de Atatürk için şunları yazıyor:

“Öyle bir an düşünün ki, Batı Dünyasında Reformasyon Hareketi, Rönesans, onsekizinci asır sonlarının bilimsel ve kültürel devrimi, yani

²⁸ s. 123-124.

Aydınlanma çağı etkinlikleri, ve endüstri devrimlerinin hepsi bin insan hayatı içine yığılmış, sığdırılmış olsun; ve bunlar kanunla mecburî kılınsın. İşte Atatürk 1920 ile 1930 yılları arasında bu kadar kısa bir süre içinde ve hiç bir ülkede uygulanmamış en devrimci bir programı gerçekleştirdi.²⁹

Az önce işaret edildiği üzere, Atatürkçü düşünce sisteminde dinamik idealin temelinde gelişme, dönüşme, ve devrimler için bütün gerekçeler bilim tabanı üzerine oturtulmak durumundadır. Bu gibi yenilikler sağlam ve güvenilir bilgiye dayanmalı, gerçek düşünömsel kültürden gücünü almalıdır. Çünkü bilimin yeni yeni buluşları Atatürk'ün devrimcilik veya inkılâpçılık ilkelerinin temel gerçeklerini oluşturmakta, böylelikle Atatürk ideolojisinde sürekli gelişme yolu açık tutulmaktadır. Ancak, Atatürk düşüncesindeki devrimcilik veya inkılâpçılık ilkesini sürekli devrim olarak vasıflandırmak yanlış olur. Çünkü devrim veya inkılâp ancak sağlam gerekçeleriyle geçerli sayıldıkça yürürlüğe girebilir. Aksi takdirde, sürekli devrimde, bir devrim bir önceki devrimin gerekçesini geçersiz kılmak zordur. Bu ise bilimsel düşünce çerçevelerini zorlamayı ve aşmayı gerektirir.

Devrim sözcüğü bir geleneğin, bir düşünce alışkanlığının, bir davranış biçiminin bırakılmasını, âniden kesintiye uğratılması sürecini dile getirmekte, vurgulamaktadır. Oysa, inkılâp ve dönüşüm sözcükleri temelden ve köklü bir değişmeyi, bir eski davranış, düşünce veya alışkanlığın yerine oldukça değişik bir yenisini getirip yerleştirme eylemini ifade ve temsil etmektedir. Böyle bir eylemi, böyle bir etkinliği sağlam gerekçelerle temellendirmek şarttır. Bu bakımdan, Atatürk dinamik idealini, devingenlik ölküsünü, sürekli devrim şeklinde tasavvur etmek doğru olmaz. Bazı alanlarda, özellikle bilimin çok kesin yeni gelişmeleri ışığında sürekli değişme ve dönüşümü normal saymak her zaman mümkündür. Fakat özellikle devrim ve inkılâp çapındaki değişmeler, özellikle temel ilkeler türüne yakın olanlar, çok sağlam gerekçelere dayanmakta olduklarına göre, bunların kısa süre içinde terk edilmeleri ve yeni devrimlere gidilmesi pek söz konusu olmasa gerektir.

Nitekim bir devingenlik ana kaynağımız olan, hattâ toplum yaşamı dinamizminin en büyük ve sağlam temelini oluşturan bilimin kendisi bile bilimsel yöntem ve nesnel veya objektif yöneliş gibi görelî olarak durağan, statik, temeller üzerine oturur. Binaenaleyh, temel ilkelerin köşe taşı gibi

²⁹ Çiller, s. 112.

oturaklı olması her zaman için söz konusudur. Temel ilkeler gibi oturaklı bir düşünce dizgesine, bir ana değerlendirme çerçevesine insan zihninin, aklın, gereksinme duyması muhakkak ki çok tabiidir, çok doğaldır.

Atatürk sadece devrimci olmakla ve büyük inkılaplar yapmakla kalmıyor. İnkılâpçılık ilkesini, devrimcilik ilkesini genellikle kabul etmek suretiyle inkılâpçılığı, devrimciliği, ilerisi için de bir davranış yolu ve yöneliş tarzı olarak benimsiyor. Bunun aydınlatılması, anlamının kesinlikle belirlenmesi gerekir. Gelecekteki bu inkılapların, devrimlerin, özellik ve kapsamı, mahiyet ve sınırları ne olacak, nasıl betimlenecektir? Örneğin ve en önemli olarak, bu ilkenin varlığı diğer beş temel ilkede herhangi bir değişikliğin ilerisi için öngörüldüğü anlamına gelir mi? Bu sorular üzerine ve özellikle bu son soru üzerine biraz daha eğilmekte yarar vardır.

Nitekim, devrimcilik ilkesine ilişkin olarak bu görüş açısından tereddütler izhar edilmiş ve bu tereddüde Atatürk'ün de dikkati çekilmiştir. Hem de çeşitli vesilelerle. Örneğin, şöyle deniliyordu: Madem ki prensiplerimiz belirlidir, bunlara sadık kalarak bunları yürütmek ve yürütmeye devam etmek yeterli olsa gerektir. Şu halde niçin yeniden devrim yapmaya, inkılâpçılık ilkesine ihtiyaç duyulmaktadır?"

Bu konuda, yani Atatürk'ün böyle sorulara verdiği cevap konusunda, Profesör Dr. Afet İnan'ın verdiği ayrıntı bilgisini gözden geçirelim. Kendisi bu vesile ile aynen şöyle yazıyor:

"Niçin yeniden devrim ilkesi? Buna cevap şöyledir:

"Bu koyduğumuz prensipler bugünün icaplarına göre milletimizin medeniyet yolunda gelişmesi için faydalı bulduklarımızdır. Ancak, sosyal bünye sürekli olarak gelişen ve ileri gidişlere yönelmesi zorunlu olma durumundadır. İlim ve teknik ise her an yeniliklere, icatlara, açıktır. Bu durum karşısında insanların istek ve ihtiyaçları hem maddî hem manevî olarak daima çoğalan bir şekilde gelişir. Devrimcilik prensibine bağlı oldukça, Türk milleti medeniyet âleminde geri kalmama yolunu bulacaktır. Ancak, bunda dikkat edilecek nokta, yurt bütünlüğümüzü ve millî menfaatlerimizi, millî benlik şuuru içinde en titiz bir itina ile korumaktır. Devrim hareketi, her yıpranmış ve geri kalmış durumda olan kuruluşları sadece devirerek değil, yapıcı, yeniliklere uygun, ve ilerleyebilen kuruluşlar oluşturduğu zaman bir değer taşır."³⁰

³⁰ A. Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Ankara 1977, s. 199.

Demek ki Atatürk bilim ve teknolojinin ileride meydana getireceği muhakkak olan büyük değişikliklere, gereksinme duyuldukça ayak uydurabilmek için devrimcilik ilkesinin de gerekli olduğunu söylemiştir. Onun yaptığı bu açıklama ışığında devrimcilik ilkesinin geleceğe dönük bir davranış kuralı olarak anlamı açıklık kazanmış olmaktadır.

Ayrıca, Atatürk yönetiminde devlet otoritesi ve disiplinin de her türlü icraatta önemli bir yere sahip olduğu muhakkaktır. Yine, şunu da unutmamak gerekir ki, resmen saptanmış olan altı temel ilkenin de temelinde, yukarıda da işaret edildiği üzere, Atatürkçülükte dürüstlük, ciddiyet ve içtenlik gibi faziletlerin veya erdemlerin varlığı kesinlikle farz ve kabul edilmektedir. Atatürk buna her zaman büyük önem vermiştir. Vermemiş olması da esasen sözkonusu olamaz. 30 Ağustos 1924'te Atatürk Dumlu Pınar'da yaptığı konuşmada savaş hakkında şöyle konuşmuştur:

“Meydan muharebesi milletlerin bütün mevcudiyetleriyle, ilim ve fen sahasındaki seviyeleriyle, ahlâklarıyla, harslarıyla, hulâsa bütün maddî ve manevî kudret ve faziletleriyle ve her türlü vasıtalarıyla çarpıştığı bir imtihan sahasıdır.”

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı ve Dışişleri Bakanı Cordell Hull da 1941'de “Türkiye geçen ondokuz yıl içerisinde uluslararası ilişkilerdeki dürüst ve kararlı tutumu ile olağanüstü bir ün kazanmıştır” demiştir.³¹

Fakat bu konuda, aslında, kimsenin tanıklığına başvurmak da pek gerekli değildir.

Genellikle, Atatürk ideolojisindeki genel ilkeleri, insanı ve toplumu düzenli, erdemli, ve karşılıklı saygıya dayanan bir yaşam sürmeye zorlayan, yahut da insana böyle bir hayat şartı ve davranış ortamı sağlamayı amaçlayan temel ilkeler olarak vasıflandırmak mümkündür.

Ayrıca, yukarıda sözkonusu edilen altı temel ilke arasında ve özellikle bunların bazıları arasında yakın ilişkiler bulunduğu açıkça görülür. Örneğin milliyetçilik ile halkçılık ve demokrasi veya cumhuriyetçilik ilkeleri büyük ölçüde birbirleri üzerine taşan düşüncelerdir, yahut da böyle düşüncelerden oluşurlar. Fakat bunların bir grup olarak birarada bulunmaları çok faydalıdır. Çünkü bunlar birbirlerini sınırlama bakımından ve herbirinin doğru yorumlanması açısından yararlı olma gibi karşılıklı işlev ve vazifeler görürler. Örneğin, halkçılık ilkesini yanlış yorumlamak ve

³¹ Çiller, s. 48.

böyle yorumlarda aşırı ve mübâlağalı tutumlar içine girmek mümkündür. Fakat böyle yapıldığı takdirde halkçılık ilkesi ile milliyetçilik veya ulusçuluk arasında, ve yine halkçılık ile demokrasi ve lâikliğin düşünce özgürlüğü ögesi arasında fikir çatışması durumları ortaya çıkabilir. Örneğin, halkçılık tek tek ulusların kendi sınırları içinde yahut da uluslar arasında bir bağ veya bağlayıcı güç olarak düşünülmüştür. Bir ulus içinde halkçılık o ulusun bireylerinin tümünü kapsamı içine alır. Fakat uluslararası halkçılık düşüncesinde ulusların yalnız bazı kısımları veya sınıfları halk sözcüğünün kapsamı içine alınabilir.

Bunlardan birincisi milliyetçilik veya ulusçuluk ile temellenir. Diğeri ise uluslararası sosyalist düşünceleri içeren sınıf devrimi ile bağ kurar. Böylece, bunlar, birbirlerinin karşıtı olmalarına rağmen, bunların halkçılık ilkesinde birleştikleri iddia edilebilir. Fakat bu tür bir halkçılık ilkesi milliyetçilik ile bağdaşmaz ve Atatürk'ün halkçılık ilkesinden tamamen farklı olur. Demek ki, Atatürk ideolojisindeki demokrasi, halkçılık, ve milliyetçilik gibi ilkeler birbirlerini karşılıklı olarak sınırlarlar ve bu anlamda bir bütün teşkil ederler, birbirlerinin tanımlarının daha açık ve daha kesin biçimde yapılabilmesinde yardımcı olurlar.

Atatürk ideolojisi insan sevgisini temel alır; insan mutluluğunun sağlanmasını, insan onurunun korunmasını, insanlar arasında iyi ilişkiler sürdürülmesini ve adalet ilkelerine her zaman uyulmasını amaçlar. Ciddi, vakarlı, samimi, dürüst, disiplinli davranış yollarından hiç ayrılmama dışında, Atatürkçülük altı temel ilke doğrultusunda bir yöneliş içinde bulunmayı öngören bir düşünce örgüsü, bir düşünce dizgesidir.

Bütün bunlar insan için tamamen olağan, tamamen normal, insanın tarih boyunca geçirdiği tecrübelere ve kendini fazla zorlamadan kendine çizmiş olduğu en olumlu davranış yollarının hiç birine ters düşmeyen, ayrıca, özgürlüğüne geniş yer veren, bireye gelişim ve deneyim yollarını hiç bir suretle tıkamayan töre, kural, kuram, gidiş ve tutumları içeren bir hayat felsefesini, bir öğretiyi oluşturur.

Atatürk ideolojisi belli inanç kalıpları içinde kapanıp kalmayı öngören kısıtlayıcı, düşünce özgürlüğüne ters düşen, kapalı bir ideoloji olmamayı amaçlar. Atatürk ideolojisi açık bir ideolojidir. Bazı geniş kapsamlı temel ilkeler dışında, belli birtakım koşullar ve katı inançlar içinde statikleşmeyi, durağanlaşmayı öğütlemekten, öğütleme durumunda olmaktan uzaktır. Tersine, gelişim ve atılımlara yer veren, dinamikliği, bünyesinde barındı-

ran, hattâ ön planda tutan bir ideolojidir. Atatürk ideolojisinin belgisel özelliği, karakteristik vasfı, yerinde saymak değil, daima ilerlemektir. Çünkü Atatürk ideolojisi ussaldır, akılcıdır; temelde akla dayanır.

Atatürk ideolojisi veya fikriyatı, ya da yönetsel genel yöneliminin bu yönünü bir iki misalle açıklamaya çalışalım. Örneğin, milliyetçilik ilkesi çiğnenemez. Bu ilke her bakımdan ve öncelikle temelde bulunan bir ilkedir. Fakat milliyetçilik ilkesi gerekleri gittikçe daha mükemmel ve daha geniş kapsamlı bir biçimde, daha çeşitli yönleriyle ve giderek daha bilinçli bir şekilde gerçekleştirilebilir. Millî birlik ve beraberlikte, millî servetin artmasında ve adalet ilkelerine uygun bir dağılım göstermesinde, millet olarak sahip olduğumuz medenî vasıflarda, ulus uğrunda sarf edeceğimiz çabalarda, özveri ve fedakârlık ölçülerinde gelişmeler sağlanması her zaman sözkonusu olabilir. Halkçılık ilkesine ilişkin olarak da benzer düşünceler geçerlidir.

Aynı suretle, demokrasi, Cumhuriyet idaresi, devam edecektir, muhakkak devam etmelidir. Bu Atatürk'ün, Atatürk ideolojisinin en büyük ideallerinden biridir. Fakat bunu çeşitli yönleriyle geliştirmek, daha iyi işler hale getirmek, içerdiği birçok ince ayarlamaları ve sorunları zamanın şartlarına ve gereksinmelerine göre elverişli çözüm şekillerine bağlamak, memleketin genel düşünümsel kültür düzeyini yükseltmek ve nesnel veya objektif düşünce alışkanlıklarını yaygınlaştırmak uğrunda alınacak yol hem uzun ve hem de çetin ve irili ufaklı birçok engellerle dolu bir yoldur.

Atatürk gençliğe seslenerek şöyle diyor:

“Ey yükselen yeni nesil! İstikbal sizindir. Cumhuriyeti biz kurduk; onu yükseltecek ve devam ettirecek sizsiniz.”³²

Devletçilik ilkesi de, Atatürk ideolojisinde, aynı suretle, çeşitli zamanlarda ulusun duyduğu gereksinmelere ve uluslararası duruma ayak uydurularak uygulanması gereken bir ilkedir. Lâiklik de kesinlikle uyulması gereken bir temel ilkedir. Millî birliği güçlendirmek ve bölücü zihniyetleri ortadan kaldırmak için şarttır. Yine, akılcı bir zihniyet ve bilimin insan ihtiyaçlarının karşılanmasında yol gösterici olarak etkinliğini arttırmak bakımından da bu ilkenin büyük öneme sahip olduğu muhakkaktır. Fakat laikliğin de uygulanışında, hakkıyla kavranıp anlaşılmasında, ve kapsadığı

³² Kocatürk, s. 176.

düşünce yönelişinin yaygınlaştırılmasında gelişmelere açık yönlerinin bulunduğu şüphe götürmez.

Gelişmelere bu gibi açık olma durumlarının tümü ise, Atatürk ideolojisinde, yukarıda da işaret edildiği üzere, inkılâpçılık veya devrimcilik ilkesiyle dile getirilmektedir. Hangi yönlerde, hangi ölçülerde, ve ne biçim gelişmelere gidileceği ve öngörülen bu gelişmelerin hangi ölçütlere göre saptanacağı sorununda ise bilim hakemlik edecektir. Atatürk ideolojisindeki devingenliğin yön ve özelliklerinde, nitelik ve niceliklerinde, en gerçek yol gösterici bilim olacaktır. Ve eğer bilim aracılık etme ve yol gösterme durumunda değilse, o zaman bu işlevi, bu görevi, bilimin temel unsuru ve en vazgeçilmez ögesi olan aklın yerine getirmesi, akla başvurulması tabiidir.

Türkiye'nin gelecekteki gelişmelerinde bilimin oynayacağı rol konusundaki düşüncesine tanıklık etmek üzere, Cumhuriyet Bayramının onuncu yıldönümü söylevinden Atatürk'ün aşağıdaki sözlerini örnek olarak seçmek yerinde olur:

“Aslâ şüphem yoktur ki, Türklüğün unutulmuş büyük medenî vasfı ve büyük medenî kabiliyeti, bundan sonraki inkişafıyla, âtînin yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır.”

***

“Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale müspet ilimdir.”

***

“Yurdumuzu dünyanın en mamûr ve en medenî milletleri seviyesine çıkaracağız. Milletimizi en geniş refah vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız. Millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız.”

Atatürk'ün gerçekleştirdiği gözalıcı devrimlerin başlangıç evresinde, 30 Ağustos 1924'te Dumlupınar'da yaptığı bir konuşmada ise, Türkçesi biraz sadeleştirilmiş şekliyle, Atatürk şöyle söylemiştir:

“Uygarlığın yeni buluşlarının ve fennin hârikalarının cihanı değişmeden değişmeye sürükleyip durduğu bir devirde yüzyılların eskittiği köhne zihniyetlerle, geçmişe kölecesine bağlılıkla varlığımızı devam ettirmemiz mümkün değildir.”

Böylece, Atatürk ideolojisindeki devrimcilik veya inkılâpçılık ilkesi Türk toplumunun uluslararası yarışmada ve insanoğlunun uygarlık kurma ve onu geliştirme çabalarında ön safta yer alan bir toplum olmasını, bu toplumun bireyleri için mutluluk ve huzur sağlanması yollarını araştırıp güvence altına almayı amaçlayan çok önemli ve değişik bir ilke olmuş

oluyor. Çağcıl bir toplumda, ileri uygarlıkta, insan ihtiyaçlarının karşılanmasında, gerek teşhis ve gerekse tedbir evresinde, bilim ışığında yürünmesi şarttır, zorunludur. Modern uygarlıkta geride kalmamak için bunun bütün anlam inceliği ile anlaşılması bir zarurettir. Denilebilir ki, bu nokta iyice anlaşılmadan Atatürkçülüğün, Atatürk ideolojisinin, hakkiyle kavranması olanaksızdır.

Bilimin insanı olağanüstü ölçülerde güçlü kılabilen çok önemli bir insan çabası olduğunu tarih şüpheye hiç yer bırakmayacak biçimde göstermektedir. Ne var ki, insan artan bu gücünü iyi ve yapıcı maksatlarla kullanabileceği gibi, bu gücünden olumsuz ve yıkıcı amaçlarla da yararlanmak olanağına sahip olabilir. Bilimin kendisi ahlâk bakımından, etik açısından, tarafsızdır, nötrdür, yanırsızdır. Bilimin en iyi yollardan insan ve toplum yararına kullanılabilmesi için birtakım faziletlere, erdemlere sahip olmak gerekir. Diyebiliriz ki, Atatürk ideolojisindeki temel ilkeler bu erdemli ortamı elverişli bir biçimde tutmakta büyük ölçüde yararlı olabilirler. Böylece de bilimin insana sağladığı nimetlerden en iyi bir şekilde faydalanılması yollarının açılması kolaylaşmış olur.

Demek ki, bir defa, Atatürk ideolojisinin diğer ideolojilere göre değişik yönü, bilim kılavuzluğunda ve belli doğrultularda gelişmelere kesin olarak açık kapı burakmakta olmasıdır. Bu bakımdan ve bu anlamda Atatürk ideolojisi açık bir ideolojidir ve açık oluşu bilim kayıt ve direktifleriyle disiplin altına alınma, alınmış olma, durumundadır. Bununla yakından ilgili ikinci bir yönü de bilim kılavuzluğunda gelişmeler sağlanması sürecinde olumlu doğrultularda hareket edilmesini güvence altına alma yolunda birtakım önlemleri içermekte olmasıdır. Demek ki, Atatürk ideolojisindeki temel ilkeler insan eylemlerinin, aksiyonlarının, insan yararına en olumlu ve en elverişli doğrultu ve biçimlerde yönlendirilmelerini kolaylaştırmayı, sağlamayı, amaçlamaktadırlar.

Bütün bu özelliklerinden görüldüğü üzere, Atatürk ideolojisinin, ayrıca, her ulusa uygulanabilecek nitelikte, mahiyette olduğu da aşikârdır. Yani, özel olarak Türk ulusunun ihtiyaçları göz önünde tutulmuş olmasına rağmen, yine de, bu ideoloji evrensel bir değer taşır. Evrensel tarihten alınan derslere, özümlenen sonuçlara dayanır; akıl ve bilim kılavuzluğunu temele kor. Bunlar da Atatürk ideolojisinin önemli vasıflarıdır.

